

“GLOBALASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

G.DÁWLETOVA POEZIYASÍNDÁ FRAZELOGIYALIQ SÓZ DIZBEKLERINIŃ QOLLANÍLÍWÍ

Orazimbetv Amirbek

*Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik
pedagogikalıq instituti, filologiya
ilimleriniń kandidati, docent.*

Piyshenbaeva Gulnaz

Túrkiy tiller fakulteti 4-kurs studentı

Hárqanday kórkem sóz sheberiniń til baylıǵı milliy tildiń frazeologiyalıq sóz dizbekleriniń keń múmkinshiliklerinen orınlı paydalana alıwınan ǵárezli boladı. frazeologiyalıq sóz dizbekleri kórkem shıǵarma tilin janlandıratuǵın, kórkemlep, súwretlewdiń tildegi tayar quralı. Frazeologiyalıq sóz dizbekleri ayrıqsha ekspressivlik jaqtan tásirtiligi menen sıpatlanadı.

Hár bir kórkem sóz sheberi xalıqtıń bay tájiriybelerin meńgeriwge, onı óz shıǵarmalarında orınlı payalanıwǵa tırsadı. Kórkem shıǵarmalarda óziniń ótkirliǵi, obrazlıǵı menen hár bir tildiń ayrıqsha bir kórinisi bolıp tabılatuǵın frazeologiyalıq sóz dizbeklerinde anaw yamasa mınaw formada óz sáwleleniwın tabadı. Tilde frazeologizmlerdi qollanıwı boyınsha úsh toparǵa bólip qaraydı: 1.Ortaq uslublıq frazeologiyalıq sóz dizbekleri; 2. Sóylew tiline tán frazeologiyalıq sóz dizbekleri; 3. Jazba uslubqa tán frazeologiyalıq sóz dizbekleri [1:153].

Biz maqalamızda G.Dáwletova poeziyasındaǵı frazeologiyalıq sóz dizbeklerin ulıwma qollanıwına qaray ortaq uslublıq frazeologiyalıq sóz dizbekleri hám jeke stillik (avtorlıq) frazeologiyalıq sóz dizbekleri dep tallawdı maqul kórdik.

Shayır qaraqalpaq tiliniń frazeologiyalıq sóz dizbekleri múmkinshiliklerinen sheber paydalana bilgen. Mısalı:

"Suw kórmey etik sheshpegen",

Márt xalıq jasaydı Moynaqta (4-bet).

Turistlerdiń eki **"kózi jep qoydı",**

Házir saǵan dúnya háwes Bozataw (5-bet).

Seksewiler **moyın sozıp** sarǵaydı,

Kók siresti kózden silti jas bermey (8-bet).

Jıllar jılıp **at tuyaqın tay basar,**

Alǵır tulpar, dúldil bolǵay taylarımız.(10-bet).

Hesh biriniń **kirpiginde kiri joq,**

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

Qızıń sulıw, jigitleriń shoq bolsın (10-bet).

Qara úyinde qonaq penen shalqayıp,

Mehir menen **diydarińa toyadı** (15-bet).

Xalqımdı men aytalmayman pısıq dep,

Eki sózli hám tili qısıq dep, (15-bet).

Haq jaratqan párwardigar qollasın,

Kóz-qulaq bolǵaysız, Prezident mırza (20-bet).

Men de qápestegi altın balıqpan,

Kózleri tórt bolıp kútip jalıqqan (25-bet).

Arbalı qoyanǵa jetip alǵanbız,

Tımıshlıq saqlayıq, áy, dana xalqım! (148-bet).

Bunday ulıwma xalıqlıq frazeologiyalıq sóz dizbeklerin G.Dáwletova óz shıǵarmalarında orınlı qollanǵan. Sonıń menen birge shayır frazeologiyalıq sóz dizbeklerin dóretiwshilik penen jangırtıp jana formaǵa engizip, qosıq qatarlarına ıqshamlap paydalanadı. Mısalı:

Ana tilim gewdemdegi barlıǵım,

Hesh kimniń de **qıshımasın iyegi**, (23-bet).

Sondaylardıń **burısh-pıyaz jolna**,

Túpirip júrgeseń ońlı-solıńa (46-bet).

Bir kórgenniń **lábinen suw tamǵanday**,

Qara úyleri bar qaraqalpaqtıń (58-bet).

Hadal miynet, erlik penen **jegen nan**,

Bilgenlerge hár nárseden mazalı (77-bet).

May dep tańlaganıń shıǵadı toraq,

Júzleri gúl kibi tiller oraq (106-bet).

Jaqsını **shalamız ayaqtan**,

Bul bale tap boldı qayaqtan (113-bet).

G.Dáwletova óz shıǵarmalarında tildegi sózlerdi júdá sheber, úylesimli kórkem etip paydalanıw nátiyjeseinde ayırım sóz dizbekleri, pútin gáppler semantikalıq jaqtan birigip olar tutas bir máni ańlatatuǵın birlikke aylanǵan. Xalıq tilinde de frazeologizm retinde paydalanatuǵın dárejeye jetken. Jeke-avtorlıq frazeologizmlertildiń frazeologiyalıq úlgesi tiykarında ayırım sóz sheberleri tárepinen dóretilgen frazeologiyalıq sóz dizbekleri bolıp, olar da belgili dárejede kórkem-súwretlewdiń ózine tán usılı hám olar til obrazlılıǵı ushın paydalanıladı. Til sheberleri tárepinen dóretilgen jeke-avtorlıq frazeologiyalıq sóz dizbeklerin xalıq tilin bayıtıwǵa qosılǵan úles sıpatında bahalawǵa boladı [3:173]. Mısalı:

Kewil qusım tıpirshıydı tınımsız,

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

Sırtta júrip janım tózbes saǵınsam (10-bet).

Boz otawda geshtek qurıp qız-jigit,

Jeńgege jalınıp **janın taplaǵan**,

Zamanınıń teatrı – Boz otaw (5-bet).

Tulparǵa jarısıp yabı sabılar (27-bet).

Ay uyalar kelbetinen,

Shıǵa qoysa úy betinen (75-bet).

Sezimlerdi **kewilimnen óshirdim**,

Sawlatınıdı júregimnen kóshirdim (102-bet).

Tanımay qaladı bazda iyesin,

Qabaǵan bolıptı **kewlim sótildi** (143-be).

Keltirilgen misallardaǵı sóz dizbeklerindeki sózlerdi yaki olardıń ornın almastırıwǵa bolmaydı. Eger ózgertken jaǵdayda usı misallardan ańlatılıp turǵan tutas máni buzıladı. Shayır tárepinen dóretilgen bunday tereń hám kórkem mazmunlı til birikpeleri tilde keń qollanııp kórkemlew quralı xızmetin atqaradı. Házirgi qaraqalpaq tilinde de bular keń qollanııp leksika-grammatikalıq jaqtan turaqlasıp frazeologizmlerge aylanǵan.

Usılay etip, jazba ádebiyatımız rawajlanıwı menen frazeologiyalıq sóz dizbekleri qatarına jazıwshı-shayırlar tárepinen dóretilgen tereń mánili sózler qosılıp til frazeologizmlerge bayıp otıradı.

Jazıwshı yamasa shayır óz shıǵarmalarında frazeologiyalıq sóz dizbeklerin ornın tawıp ónimli qollanıwı shıǵarmanıń tilin kórkem, oqıwshıǵa tásir etetuǵın qunlılıǵın kóteredi. Biz G.Dáwletova shıǵarmalarınıń qunlılıǵı tek frazeologiyalıq sóz dizbeklerinen ónimli hám ornın paydalanıwında dep tastıyıqlawdan awlaqpız. Shayır óz dóretpelerinde ortaq uslublıq frazeologiyalıq sóz dizbeklerinen paydalanıw menen birge sóz dizbeklerin hám gáplerdi júdá úylesimli ornalastırıp, olardı bir leksika-grammatikalıq mánige kórkemlep jámley alıwı nátiyjesinde xalıq tilinde frazeologizmlerge aylanıp ketken qatarlardı dóretken. Solay etip, shayır shıǵarmalarınıń kórkemligin tásirlilegen támiyinlew menen birge házirgi qaraqalpaq ádebiy tiliniń rawajlanıwına da óz úlesin qosqan.

Ádebiyatlar

1. Бердимуратов Е. Хәзирги қарақалпақ тили (лексикология), Нөкис, 1994. 188 бет.
2. Ешбаев Ж. Қарақалпақ тилинің қысқаша фразеологиялық сөзлиги, Нөкис, 1985. –160 бет.
3. Yusupova B.T. Qaraqalpaq tiliniń frazeologiyası. Tashkent, 2020. – 268 bet.
4. Dáwletova G. Хәзирети ҳаял, Нөкис, 2022. –152 бет.